

La Revolució, un «segle curt» d'història

T eltemps.cat/article/2402/la-revolucio-un-segle-curt-dhistoria

Quan els bolxevics van prendre el poder l'octubre de 1917, l'antic imperi dels tsars va experimentar una profunda transformació política i social que en primera instància va convertir Rússia en una Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques. Un nou Estat que, com veurem tot seguit, es va mantenir fins a 1991 i va condicionar les relacions internacionals durant pràcticament tot el segle XX. Fins al punt que un historiador com el britànic Eric Hobsbawm va batejar el segle XX com un "segle curt", que es va iniciar, justament amb la revolució de 1917 i es va cloure el 1991, amb la desaparició de l'URSS.

Gairebé tres quarts de segle, però, que no foren, ni de bon tros, uniformes ni monolòtics, sinó que van comportar importants canvis i transformacions.

Els anys de les grans transformacions

El primer període, que aniria de 1917 a 1923, fou el de les grans transformacions. Fou l'etapa més complexa i contradictòria de totes, en què, d'alguna manera, la revolució russa es va jugar el seu *ser o no ser*, la seva essència mateixa i el seu futur. Fou l'etapa durant la qual l'imperi desapareix: Finlàndia, Polònia, Estònia, Letònia i Lituània acaben assolint la seva independència, mentre la resta de nacionalitats constitueixen, el desembre de 1922, la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques. S'adopten mesures econòmiques i socials revolucionàries, que van des de les primeres expropiacions fins a la Nova política econòmica (1921), passant pel "comunisme de guerra" (1918), sense que encara s'adopti una política de socialitzacions generalitzada.

L'inici de la guerra civil, que va acabar tenint una llarguíssima durada, va forçar els bolxevics a il·legalitzar la resta de partits i organitzacions obreres. El partit bolxevic, que amb la revolució s'havia convertit en el Partit Comunista de la Unió Soviètica, va esdevenir

l'únic eix vertebrador del nou Estat soviètic, de tal manera que es va produir una clara identificació entre Estat i partit. Un Estat, altrament, que va estendre el seus tentacles per tots els àmbits de la societat. D'aquesta manera, "la dictadura del proletariat" es va acabar convertint en la "dictadura del partit", en un moment en què el partit albergava múltiples tendències al seu si i els debats i les discussions podien arribar a ser extraordinàriament durs.

Retrat de Stalin, secretari general del PCUS des de 1922 i president del Consell de Ministres de l'URSS des de 1941

Foren els anys, també, en què s'aspirava a que la revolució es pogués estendre per Europa, en un moment en què s'estava produint una profunda crisi política i social provocada per la fi de la guerra mundial: hi hagué revolucions a Alemanya, es proclamà la república soviètica a Baviera i a Budapest, hi hagué una important revolució obrera a Finlàndia i no van mancar revoltes i vagues generals a Itàlia, a França i a l'Estat espanyol. Justament a fi de disposar d'un centre des d'on poder expandir la revolució mundial els bolxevics van crear el març de 1919 la III Internacional o Internacional Comunista.

La consolidació de l'estalinisme

A partir de 1923, però, s'inicià un canvi de tendència que s'agreujà els anys següents. Tingué lloc l'inici d'un procés d'estalinització concretat en un dels aspectes que esdevingué fonamental en la definició del nou fenomen: la burocratització de l'aparell del partit i la progressiva decadència de la democràcia al seu si. Fenòmens entesos com el creixement i la consolidació dels privilegis materials dels homes de l'aparell del partit i la seva subordinació total al secretari general, que en aquests moments és ja Iossif Stalin. Mort Lenin el gener de 1924, Stalin va acabar convertint la secretaria general del partit, d'un simple organisme administratiu que era, en un totpoderós instrument polític des d'on va dur a terme totes les aliances possibles i va acabar consolidant el procés de burocratització del partit i de l'Estat soviètic.

Des d'aquest moment fins a 1928-29 es va produir la progressiva estalinització del partit, de l'Estat i de la societat soviètica, un període en què els debats lliures al si del partit van deixar d'ésser possibles: es van anar eliminant totes les oposicions a les doctrines oficials —fou quan Trotski, que s'enfrontà a Stalin, fou expulsat primer del partit i més tard de la Unió Soviètica— i va culminar el procés de centralització del poder polític en mans de la cúpula dirigent. A la fi d'aquest període s'inicià el procés de socialització i industrialització forçosa de l'economia, durant el qual l'Estat s'acabà de convertir en el "gran empresari".

Al mateix temps, en la mesura que els processos revolucionaris que s'havien produït a Europa havien fracassat i la imminència de la revolució a escala europea havia desaparegut, des de l'URSS es va elaborar la teoria del "socialisme en un sol país". Així, la III Internacional va deixar d'ésser el centre que havia de dirigir la revolució mundial per convertir-se en l'instrument de control dels partits comunistes europeus per part de la burocràcia soviètica.

A partir, doncs, dels inicis dels anys 30 fins a la mort de Stalin el 1953, s'arriba a l'auge de l'estalinisme. El nou ordre polític es va consolidar fins al punt que Stalin ja no va tenir cap mena de perjudici a l'hora d'exercir la violència fins a límits insospitats: fou el període de les grans purgues dins del partit, quan Stalin va fer desaparèixer tota la vella guàrdia bolxevic —els companys de Lenin que havien fet la revolució el 1917—, l'Estat soviètic es va convertir en un Estat policíac, i el període també de les grans deportacions, de la creació del gulag a la llunyana Sibèria.

Deportats a Sibèria

A desgrat de tot, hi ha qui ha volgut interpretar el període situant en el saldo positiu el paper de l'URSS com a contradictor del feixisme, en un moment en què Europa estava vivint en plena onada d'expansió dels feixismes. Aleshores va començar a sorgir entre cercles progressistes europeus el mite del sovièticisme, de la pàtria socialista que concentrava les essències ideològiques, que esdevenia una garantia per a tota la classe obrera mundial contra els feixismes i que avançava a passos gegantins en la construcció de la nova societat socialista, gràcies als plans quinquennals. De fet, la participació soviètica en la Segona Guerra Mundial —que de seguida es va conèixer com a “Gran Guerra Patriòtica”— va contribuir a engrandir la figura de Stalin. Més que més, quan, a la fi de la guerra, la meitat oriental d'Europa va passar directament a estar sota el control de l'URSS. I a partir de 1949 el socialisme es va instal·lar a la Xina.

Reformisme i estancament

La mort de Stalin el 1953 va donar pas als anys presidits pel reformisme iniciat per Nikita Khruixtxov, que durant el XX Congrés del PCUS (1956) va fer una dura crítica contra Stalin. Al mateix temps, iniciava reformes econòmiques —tant en el camp com en la indústria— que van menar al fracàs més absolut. L'objectiu era augmentar la productivitat per intentar millorar la capacitat de consum de la població, la qual cosa en cap cas va aconseguir. De totes maneres, a finals de la dècada la situació semblava immillorable: el 1957 l'URSS iniciava la cursa de l'espai amb el llançament del primer Sputnik; l'any 1959 enviava el primer satèl·lit a la lluna i el 1961, el primer home, Iuri Gagarin, a l'espai. Khruixtxov podia aspirar a pensar que, certament, el sistema soviètic era superior al capitalista. I aquesta convicció començava també a prendre cos a Occident. Els perills d'una nova desestalinització que va iniciar el 1961, la crisi dels míssils a Cuba el 1962 amb

els Estats Units —després de la revolució castrista el 1959— i la ruptura de relacions amb la Xina de Mao van comportar la destitució final de Khruixtxov, que va donar pas al llarg període encapçalat per Brejnev.

Entre 1964 i 1984 l'URSS va viure el període caracteritzat pel triomf de la *nomenklatura*. Foren vint anys en què l'URSS es va trobar en una situació clarament contradictòria, ja que, per una banda, semblava haver assolit de manera definitiva el caràcter de gran potència a escala internacional, superant, fins i tot, els anys de la prepotència de Stalin de la fi de la guerra mundial. Fou també quan l'URSS va assolir la paritat nuclear amb els Estats Units, va intervenir en tots els conflictes del Tercer Món, i discutia de tu a tu amb els Estats Units. La intervenció soviètica fou generalitzada en tots els conflictes internacionals, des dels processos de descolonització fins a la guerra del Vietnam o la invasió d'Afganistan l'any 1979. Mentrestant, dins del bloc socialista apareixien clares dissidències a Txecoslovàquia —la primavera de Praga de 1968— i a Polònia.

Nikita Khruixtxov, successor de Stalin, amb John F. Kennedy, president dels EUA entre 1961 i 1963. La imatge és de la cimera a Viena del 2 de juny de 1961, que va reunir els mandataris dels dos Estats més poderosos del moment

Però, en realitat, aquests vint anys van acumular totes les crisis del futur. És el període que també s'ha anomenat d'“estagnació”, o més pròpiament de “davallada” i de desintegració, caracteritzat pel control del poder per part d'una *nomenklatura* que ben aviat es va convertir en una gerontocràcia decrepita. La causa profunda d'aquesta “estagnació” cal buscar-la en la mateixa estructura del sistema, en cada domini del sistema, l'economia, govern, ideologia, etc. Després de tallar de cop qualsevol reforma que permetés un mínim de liberalització del règim i retornar a una mena d'estalinisme tou, Brejnev també va intentar dur a terme reformes econòmiques, que en cap cas van reeixir. De fet, ben aviat

l'economia soviètica es va veure afectada per dos factors que van acabar menant al seu fracàs definitiu. Per una banda, la incapacitat de l'economia soviètica d'adaptar-se als canvis tecnològics que estava experimentant l'economia en el món occidental, en un moment en què només la indústria d'armament va seguir mantenint un nivell competitiu. Després, el desenvolupament d'una economia submergida, un mercat negre il·legal i clandestí, que es va acabar convertint en una autèntica *segona economia*. La seva presència va acabar essent tan important que es va acabar convertint en indispensable per al funcionament del sistema, en un moment en què la corrupció econòmica va acabar menant a la formació de les *màfies*, sorgides dins del mateix partit comunista: des del cas més conegut de la màfia que van constituir els parents i fidels de Brejnev, sense anar més lluny, fins a les *màfies* locals i regionals, que funcionaven des dels mateixos jerarques locals.

Quan Brejnev mor el 1982, la situació a l'URSS no era, doncs, gens bona: l'economia soviètica estava a punt de fer fallida, els conflictes amb els Estats Units estaven a l'ordre del dia i les dissidències dins del bloc comunista europeu amenaçaven l'estabilitat de tot el sistema. Per aquesta raó es va plantejar de bell nou la necessitat de reprendre una política reformista, que defensaven sectors significatius del partit. Però la presidència d'Andròpov, que va morir el 1984, i la de Txernenko tampoc van resoldre res.

Gorbatxov, el darrer president soviètic, al càrrec entre 1985 i 1991

Els darrers anys de l'URSS: les reformes de Gorbatxov

Quan Gorbatxov, finalment, arriba al poder l'any 1985, en un moment en què ja havia parlat obertament de la necessitat d'aplicar la *perestroika* —'reestructuració'— i la *glasnost* —'transparència informativa'— que en cap cas, però, representaven un qüestionament en profunditat del model soviètic, i de posar fi als conflictes que enfrontaven l'URSS amb els Estats Units, la situació era enormement complicada. I si bé a nivell internacional va arribar

a una entesa amb el president nord-americà Ronald Reagan, i va abandonar tots els escenaris internacionals on era present l'URSS, inclòs Afganistan l'any 1989, no obstant això, amb la política interior no se'n va sortir. Les reformes econòmiques foren un fracàs, mentre que les reformes polítiques van permetre l'aparició de grups i sectors que van acabar qüestionant la existència mateixa del model soviètic. L'aparició dels nacionalismes en diverses repúbliques —començant per les bàltiques, que havien estat reincorporades a l'URSS durant la Segona Guerra Mundial i pel Caucas— va acabar provocant l'esclat final de l'URSS. Després d'un intent de cop d'Estat que s'havia produït l'estiu de 1991 —en un moment en què l'Europa de les democràcies populars pràcticament ja havia desaparegut —, el desembre els tres presidents de Rússia, Bielorrússia i Ucraïna anunciaven la fi de l'URSS i la constitució de la Comunitat d'Estats Independents. El 25 de desembre dimitia finalment Gorbtxov.